

Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji „Kapitalizm, osobowość i kultura”, Paryż, 11–13 kwietnia 2019

Justyna Kramarczyk

Biuro Promocji Nauki PolSCA PAN, Bruksela

ORCID: 0000-0002-7447-4837

Małgorzata Mołęda-Zdziech

Biuro Promocji Nauki PolSCA PAN, Bruksela

ORCID: 0000-0002-5763-3058

Celem konferencji „Kapitalizm, osobowość i kultura”, zorganizowanej w Stacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk w Paryżu, było przedstawienie w sposób interdyscyplinarnej relacji pomiędzy kapitalizmem, osobowością i kulturą oraz konfrontacja różnych współczesnych perspektyw badawczych. Organizatorzy od samego początku zaznaczali, że kapitalizm oraz jego językowe lub medialne reprezentacje zajmują ważne miejsce w badaniach z zakresu nauk społecznych i humanistycznych, przy czym wciąż wiele fenomenów z nim związanych wymaga pogłębionego opisu i analizy. Z uwagi na to, zaproszenie do udziału w wydarzeniu zostało skierowane do historyków, ekonomistów, socjologów, politologów, a także przedstawicieli nauk o literaturze, teatrze i filmie. Dzięki różnorodności zainteresowań uczestników konferencja stała się doskonałą okazją do intelektualnej debaty i wymiany doświadczeń pomiędzy naukowcami z kilkunastu zagranicznych ośrodków naukowych.

Warto dodać, że w skład komitetu naukowego czuwającego nad merytorycznym kształtem wydarzenia weszli: prof. Alan S. Kahan (Université de Versailles/Saint Quentin en Yvelines, Francja), prof. Frédéric Lebaron (ENS-Saclay, Francja), prof. Catherine Marshall oraz prof. Joanna Nowicki (Université de Cergy-Pontoise, Francja). Współorganizatorami konferencji, prowadzonej zarówno w języku francuskim, jak i angielskim, byli m.in. fundacja badawcza Maison des Sciences de l’Homme, Uniwersytet Paris-Saclay i wspomniana wcześniej Stacja Naukowa PAN w Paryżu.

Konferencja została otwarta przez Katarzynę Kulę ze Stacji Naukowej PAN w Paryżu, która uroczystie powitała prelegentów i zebranych gości oraz krótko przedstawiła historię stacji naukowej na Lauriston. Następnie merytorycznego wprowadzenia do pierwszego dnia obrad dokonał historyk i politolog, prof. Alan S. Kahan, autor m.in. *Mind vs. Money. The War Between Intellectuals and Capitalism* (2010). Profesor Kahan podkreślił, że kapitalizm, odkąd się narodził, przybierał wiele postaci, dlatego często bywał i wciąż jest tematem naukowej refleksji, prowadząc niekiedy do zacieklej dyskusji lub sporów wśród zainteresowanych.

Pierwszy dzień konferencji koncentrował się na początkach kapitalizmu w perspektywie historycznej i objął trzy sesje: „Handel, zwyczaje i osobowość w myśli społecznej XVIII wieku”: Kapitalizm, handel i osobowość w myśli społecznej (1800–1945)”; „Wizerunki handlowca i przedsiębiorcy w powieści i teatrze przed 1945 r.”. Podczas wymienionych sesji prelegenci skupili się na ukazaniu różnych nurtów krytycznych w badaniu kapitalizmu – m.in. Pierre Lurbe (Université Paris 1-Panthéon-Sorbonne, Francja) przytoczył prace Adama Fergusona z XVIII w., który pytał o realną wartość cywilizacji opartej na handlu oraz dążeniu jednostek do osiągnięcia materialnego bogactwa. Zdaniem Fergusona (*An Essay on the History of Civil Society*, 1996), „społeczeństwo komercyjne” (*commercial society*) wytworzyło „egocentryczną filozofię” (*selfish philosophy*) prowadzącą do postrzegania zachowań ludzkich w kategoriach zysków i strat, gdzie zysk stał się „fałszywym bóstwem”.

Drugi dzień konferencji dotyczył kwestii dyskursu i językowych znaczeń pojęć opisujących kapitalizm i kapitalistę. Słowo wstępne wygłosiła prof. Joanna Nowicki, pomysłodawczyni tej sesji, podkreślając wagę codziennego języka oraz mediów w kształtowaniu, jak też wzmacnianiu kapitalistycznej „narracji”. Co interesujące, w tym dniu konferencji miała miejsce również półgodzinna projekcja filmu Andrzeja Wajdy *Ziemia obiecana*, poprzedzona komentarzem historyczno-socjologicznym na temat filmu, przygotowanym przez dr Kingę Siatkowską-Callebat (Université Paris-Sorbonne IV, Francja). Dr Siatkowska-Callebat wprowadziła międzynarodowych uczestników konferencji nie tylko w kontekst historyczny, ale i społeczno-polityczny rodzącego się w Polsce kapitalizmu, pokazanego tak doskonale w filmie Wajdy. Prelegentka przybliżyła również słuchaczom specyfikę regionu łódzkiego i opowiedziała pokrótce, jaka jest jego obecna sytuacja.

Podczas popołudniowych sesji uczestnicy dyskutowali o sposobach przedstawiania związków między kapitalizmem a władzą w telewizji i kinie oraz o obrazie kapitalizmu w społeczeństwach postkomunistycznych. Między innymi Steve Davies (Institute of Economic Affairs, Wielka Brytania) przedstawił wybrane aspekty analizy różnych obrazów kinowych i telewizyjnych od lat 60. XX w., zaś Brian Schmitt (Université de Cergy-Pontoise, Francja) zaprezentował koncepcję społeczeństwa przedsiębiorczego na przykładzie głównego bohatera filmu *Gorączka sobotniej nocy*. Doktorantka, Johanna Gaultier (Graduate Institute of International and Development Studies, Szwajcaria), mówiła o tym, w jaki sposób ekonomiści toczą bitwę o telewizję publiczną, by wprowadzić do agendy programów ważne dla nich tematy (*agenda-setting*).

Ostatni dzień wydarzenia był poświęcony wizji kapitalizmu w czasach współczesnych. Sesje obejmowały następujące zagadnienia: „Wizerunek mecenas a kapitalizm”, a także „Kapitalizm i jego wpływ na osobowość w ujęciu myśli społecznej od 1945 roku”. W ramach pierwszej sesji dyskutowano m.in. o kreowaniu wizerunku kapitalisty-filantropa (Aurelia Desplain, Université de Versailles/St. Quentin, Francja) oraz o tym, czy przedsiębiorczość nie kłóci się z wykonywaniem zawodu artysty-muzyka (Laetitia Corbiere, Université de Lille, Francja). Druga sesja była skoncentrowana wokół wpływu kapitalizmu na osobowość człowieka, w tym wyzwaniach stojących przed współczesną jednostką.

Należy jeszcze raz podkreślić międzynarodowy charakter konferencji – wzięli w niej udział czołowi przedstawiciele nauk społecznych i humanistycznych ze Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Francji, Szwajcarii oraz Polski, a nawet Brazylii. Ponadto tematyka wystąpień okazała się niezwykle różnorodna, a badacze z zakresu nauk społecznych analizowali kapitalizm z wielu perspektyw. Przykładowo, bardzo silnie podkreślano etyczne podwaliny kapitalizmu. Profesor Henry C. Clark (Dartmouth College, USA) poświęcił swój referat tematowi moralności kupców w XVIII wieku, wskazując, za Adamem Smithem, że moralny horyzont ludzi się zmienia, w związku z czym nie powinno się według tych samych kryteriów oceniać standardów moralnych panujących w społeczeństwach tradycyjnych i nowoczesnych. Profesor Douglas Den Uyl (Liberty Fund in Indianapolis, USA) zwrócił uwagę na dwie różne opowieści o kapitalizmie. Pierwsza z nich, stworzona przez Adama Smitha, głosiła, że motorem ludzkiej natury nie była kategoria interesu, ale uczucia, a dwoma podstawowymi wartościami były opanowanie i dostosowanie. Druga natomiast, wykreowana przez Ayn Rand, twórczynię obiektywizmu i autorkę głośniejszej pracy *Cnota egoizmu. Nowa koncepcja egoizmu* (2015)¹, łączyła kapitalizm z niezależnością i kreatywnością jednostki. Z kolei profesor Gregory Claeys, historyk myśli politycznej (Royal Holloway College, Wielka Brytania), zastanawiał się nad moralnością współczesnego człowieka i kształtem postkonsumpcyjnej tożsamości, jako swoistym antidotum na zmiany zachodzące w środowisku, w którym żyjemy. Według Clayesa, postkonsumpcjonizm jest możliwy, o ile zdamy sobie sprawę z tego, że osobowość człowieka nie bazuje tylko i wyłącznie na konsumpcji, a ponadto przeorganizujemy strukturę miast, zwolnimy tempo życia, podnosząc jednocześnie jego jakość.

Polskie środowisko akademickie było również niezwykle aktywne na tej konferencji. Dr hab. Alicja Kacprzak, profesor Uniwersytetu Łódzkiego, zaprezentowała wyniki porównawczej analizy lingwistycznej pojęcia „kapitalista” w języku polskim i francuskim, zwracając uwagę na różnice i podobieństwa, a także na wagę kontekstu często decydującego o znaczeniu terminu. Dr Nicolas Masłowski, kierujący na co dzień Ośrodkiem Kultury Francuskiej na Uniwersytecie Warszawskim, podjął się próby porównania początków przemian systemowych po 1989 roku w Czechach, Polsce i na Węgrzech. Zwrócił uwagę na kwestie związane ze współczesnym „rozczarowaniem” kapitalizmem i zmiany postaw społecznych w odniesieniu do kapitalizmu. Następnie dr hab. Dorota Pietrzyk-Reeves (Uniwersytet Jagielloński, Kraków) omówiła uwarunkowania zmiany systemowej i przejście do gospodarki kapitalistycznej w Europie Środkowo-Wschodniej, skupiając się szerzej na postawach wobec kapitalizmu i kapitalistów w postkomunistycznej Polsce i na Węgrzech.

Co więcej, dr hab. Małgorzata Molęda-Zdziech (Biuro Promocji Nauki PolSCA PAN w Brukseli/ Polish Science Contact Agency) wystąpiła z referatem *Jaki kapitalizm? – scenariusze kapitalizmu w ujęciu ponowoczesnym*. Punktem początkowym analizy były teoretyczne podejścia socjologiczne Zygmunta Baumana, Anthony’ego Giddensa, Richarda Sennetta, które dotyczyły przede wszystkim kapitalizmu XX wieku. Zdaniem referentki, nowe media, a także gospodarka sieciowa wykorzystująca internet, wprowadziły nas w epokę, którą amerykańska badaczka Shoshana Zuboff (*The Age of Surveillance Capitalism. The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*, 2019) nazywa „kapitalizmem nadzoru” (*surveillance capitalism*).

¹ Należy dodać, że książka Rand, wydana przez wydawnictwo Zysk i S-ka w 2015 r, opierała się na anonimowym tłumaczeniu wydania Oficyny Liberalów z 1987 r.

Zuboff zwraca uwagę na konieczność zastanowienia się nad konsekwencjami elektronicznego nadzoru zarówno w życiu indywidualnym, jak i zbiorowym, które z kolei zredefiniowały współczesny kapitalizm.

Na rolę nowych mediów zwróciła też uwagę dr Justyna Kramarczyk (Biuro Promocji Nauki PolSCA PAN w Brukseli/ Polish Science Contact Agency), która przedstawiła prezentację na temat związków między kapitalistyczną transformacją w Polsce, percepcją czasu a osobowością. W swoim wystąpieniu zauważyła, że poczucie przyspieszenia tempa życia wśród części polskiego społeczeństwa, które pojawiło się po 1989 roku, jest częściowo połączone ze specyfiką użytkowania nowych mediów, głównie sieci internetowej. Pośród innych czynników wzmacniających wrażenie coraz szybszego rytmu życia znalazły się m.in. uwarunkowania polskiego rynku pracy, infrastruktura miejska i miejski styl życia.

Trzydniowa konferencja „Kapitalizm, osobowość i kultura” pokazała, że pogłębiona analiza zjawisk związanych z kapitalizmem jest możliwa tylko wtedy, gdy pod lupę weźmiemy kwestie historyczne, etyczne, filozoficzne, polityczne, ekonomiczne, społeczne. Wydarzenie było świetną okazją do zaprezentowania bogactwa teoretycznych ujęć kapitalizmu, przedstawienia najnowszych empirycznych doniesień, a także do zastanowienia się nad nowymi polami badań lub rozszerzeniem już istniejących. Dodatkowo, konfrontacja wielu perspektyw badawczych sprzyjała ożywionym dyskusjom, co pozwoliło na wzajemne poznanie się i poszerzenie naukowej sieci kontaktów. Pozostaje wyrazić nadzieję, że konferencja w Paryżu ze względu na swój interdyscyplinarny i międzynarodowy charakter stanie się wydarzeniem cyklicznym.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że sama konferencja, mimo że odbywała się bez patronatów prasowych, przyciągnęła uwagę dziennika „Le Monde”. Obradom przysłuchiwał się Antoine Reverchon, dziennikarz „Le Monde”, którego relację z wydarzenia można było znaleźć w artykule *Czy kapitalizm jest moralny? (Le capitalisme est-il moral?)*, opublikowanym na łamach dziennika 26 kwietnia 2019 r. (<http://polsca.pan.pl/wp-content/uploads/Article-Le-Monde.pdf>).